

Conform lui Pierre Boyancé, pitagoreicii se interesau de soarta postumă a celor recent decedați, utilizând o metodă neobișnuită de divinație, numită *alektryomancie*. Se desenau pe o masă pătrată conținând literele alfabetului și în fiecare pătrat se puneau grăunțe. După incantații specifice, se dădea drumul unui cocoș alb și se citeau literele în ordinea în care ciugulea cocoșul grăunțele. Interpretarea oracolului rămîne necunoscută^[22].

Invocatorul de suflete prin excelență era zeul Hermes. Despre el se spunea că s-ar fi născut pe Cyllene, un munte în Arcadia. El era asociat cu pietrele și cu stîncile și simbolul său era un falus pus pe *herma*, un stîlp falic. Adesea era reprezentat cu două sau trei corpuri și uneori cu trei capete (*tricephalous*), motiv pentru care așa-numitul zeu egiptean elenist Hermes-Toth era numit *trismegistos* („de trei ori mare“). Una dintre principalele funcțiuni ale lui Hermes era aceea de a acționa ca *psychopompos* (călăuză a sufletelor pe drumul lor spre Hades : vezi, de exemplu, *Odiseea* XXIV, 5). Dar el era în egală măsură un *psychagogos*, care putea aduce sufletele înapoi, în această lume, pentru scurte apariții sau poate chiar pentru a le instala în corpuri noi. Uneori, asemenea egipteanului Toth^[23] sau iranianului Rashnu (vezi capitolul 7, *supra*), Hermes cîntărea sufletele morților pe un cîntar (*psychostasia*). Se credea că el se îngrijește de suflet în timpul somnului, fiind conducătorul ființelor iluzorii din vise^[24].

Contactul cu fantomele eroilor putea fi obținut și prin incubație, care presupunea dormitul într-un anumit loc, în urma unor preparative rituale. Incubația se practica la oracolul lui Amphiaraus, de lîngă Teba (menționat de Pindar și Herodot, în secolul al V-lea a.C.), la oracolul lui Trophonius de la Lebadeea, în Beoția (vezi *infra*) și la oracolele lui Asklepios de la Tricca, în Tesalia și de la Epidaurus (în jurul anului 500 a.C.)^[25].

Asklepios, faimosul *heros iatros* (erou tămăduitor) era, conform lui Pindar, fiul lui Apollon și al necredincioasei

muritoare Coronis^[26]. Ca și Ahile, era jumătate om și jumătate zeu ; ca și el, era muritor. Într-un moment de furie, Zeus l-a lovit cu fulgerul, ca pedeapsă pentru talentul său de vindecător : „Hades în fața lui Zeus l-a învinuit pe Asklepios că-i micșorează întruna împărăția prin grija ce le-o poartă oamenilor, care mor din ce în ce mai puțini“^[27]. Ca Heracles, după moarte a fost acceptat în panteonul^[28] divin și venerat în temple, unde făcea tratamente trimițând pacienților vise al căror înțeles era uneori interpretat de un medic^[29].

Sînt multe mărturii și inscripții care elogiază oracolele tămăduitoare, în special pe cel de la Epidaurus^[30]. În mod obișnuit, Asklepios apărea într-o viziune (*opsis*), în timpul visului, promițînd pacientului că va fi vindecat^[31] și făcîndu-i diferite recomandări terapeutice, unele implicînd leacuri medicinale și altele acțiuni, cum ar fi mersul desculț^[32]. De obicei inscripțiile sînt succinte : „Un om cu o piatră în *membrum*. El a avut un vis. I se părea că este culcat lîngă un băiat frumos și, cînd s-a produs eliminarea seminală, a eliminat și piatra ; a luat-o și a plecat cu ea în mînă“^[33].

Alte inscripții conțin relatări despre vise șamanice de dezmembrare și renaștere.

Aristagora din Trezen. Ea avea o tenie în pîntece și a dormit în Templul lui Asklepios din Trezen și a avut un vis. I se părea că fiii zeului, în timp ce el se afla la Epidaurus, i-au tăiat capul, dar nefiind în stare să i-l pună la loc au trimis un mesager la Asklepios să-i ceară să vină. Între timp, s-a făcut ziua și preotul a văzut clar capul ei desprins de trup. Cînd a venit noaptea, Aristagora a avut o viziune. I se părea că zeul a venit de la Epidaurus și i-a pus capul la loc. Apoi i-a deschis pîntecele printr-o incizie, a scos tenia și i-a cusut pîntecele la loc. După asta, s-a făcut bine^[34].

Cîinii sacri ai lui Asklepios vindecau rănilor lingîndu-le ; șarpele său apărea de asemenea în vise, făcînd uneori lucruri

ciudate : „Nicassibula din Messene, dorind să aibă copii, a dormit în Templu și a avut un vis. I s-a părut că zeul s-a apropiat de ea cu un șarpe tîrîndu-se în urma lui : ea s-a împreunat cu acel șarpe. După un an, a avut doi fii“^[35].

Ritualul care se îndeplinea pentru pregătirea incubației în templele lui Asklepios era simplu : pacientul trebuia să se îmbăieze în apă rece și să facă jertfe^[36]. Vindecarea nu era singurul scop al incubației. În peștera lui Trophonius de la Lebadeea, la nouă mile de Cheronea, pe drumul către Delphi, eroul făcea revelații prin intermediul fie al unei voci, fie al unei viziuni. Riturile preliminare sînt descrise pe larg în cartea lui Pausanias, *Călătorie în Grecia* (IX, 39, 4)¹. Solicitantul trebuia să locuiască timp de cîteva zile într-o clădire lângă sanctuar, făcînd băi reci în rîul Herkyna și mîncînd carnea animalelor sacrificate pentru el, astfel încît un prezicător profesionist să citească în măruntaiele lor dacă Trophonius îl va primi binevoitor. Numai ultima jertfă, cea a unui țap, este decisivă. Dacă această prevestire este bună, solicitantul continuă pregătirile pentru descinderea sa (*katabasis*) în sanctuar, care simbolizează o descindere în Hades. El este îmbăiat noaptea în apa rece a rîului Herkyna de către doi băieți din partea locului, numiți Hermai (Hermes era călăuza sufletului) ; apoi bea din apa a două izvoare numite Lethe și Mnemosyne („uitare“ și „memorie“). Aceste două izvoare sînt de asemenea menționate pe vechile amulete de aur destinate morților, amulete cărora li se atribuie adesea o origine orfică^[37].

După venerarea unei statui, de regulă ascunse, a lui Trophonius, solicitantul își pune o tunică din pînză de in și încălțări și coboară pe o scară ușoară pînă la intrarea în peșteră. Acolo el intră cu picioarele înainte printr-o deschizătură strîmtă, ținînd în mîna prăjituri cu miere – hrana morților. Simbolismul acestui

1. Vezi ediția românească : Pausanias, *Călătorie în Grecia*, trad. Maria Marinescu-Himu, București, 1982, vol. II, p. 252 sq. (n. tr.).

rit sugerează faptul că solicitantului i se dau informații dacă și numai dacă el intră în măruntaiele pământului ca un om mort. Pentru a comunica cu fantomele, trebuie să devii fantomă.

S-ar putea ca Lamprias, fratele filozofului platonician Plutarh din Cheronea (cca 50-120 p.C.), să fi fost preot în sanctuarul lui Trophonius. Dacă a fost așa, el trebuie să fi avut acces la valoroasa bibliotecă de tăblițe de lemn, pe care toți cei ce ieșeau din peșteră trebuiau să scrie relatarea experienței avute ; aceste mărturii erau păstrate de către preoți. În acest caz, parte din povestirea lui Plutarh din tratatul *Despre daimonul lui Socrate* s-ar putea baza pe mărturii autentice. Numele eroului său este Timarh din Cheronea. El coboară în peșteră pentru a-l întreba pe zeu despre natura *daimonului* lui Socrate și este condus într-o călătorie prin purgatoriu. Vom comenta pe larg viziunea lui Timarh, în curînd. Acum este suficient să spunem că, o dată coborît în peștera întunecată, Timarh primește o violentă lovitură în cap, care îi desface suturile craniene și îi lasă sufletul să iasă liber afară. Ideea că sufletul iese anume prin craniu este surprinzătoare ; ea poate fi de asemenea găsită în mărturiile șamanice și, în special, în cele indo-tibetane^{[38]/1}. Eliberat astfel de corp, sufletul lui Timarh se desfășoară fericit, ca o pînză de corabie în vînt, ascultînd muzica sferelor și privind stelele ca pe niște insule plutitoare în oceanul de eter. Cînd călătoria în cealaltă lume încetează, sufletul este din nou comprimat, în mod dureros, în craniu^[39].

Apollonius din Tyana, un om divin (*theios aner*) din perioada elenistă, ale cărui isprăvi au fost așternute pe hîrtie de Philostratus înainte de 217 p.C., a consultat de două ori oracolul lui Trophonius. Hans Dieter Betz remarcă următoarele :

1. Pe marginea unui subiect analog, autorul conchidea următoarele în 1984 : „Este posibil ca reprezentările șamanice să se fi format sub influența credințelor indo-tibetane, dar ipoteza inversă nu este mai puțin fondată“, cf. I.P. Culianu, *Expériences de l'extase*, Payot, Paris, 1984, p. 106 (n. tr.).

De la Philostratus reiese clar că solicitantul nu coboară pur și simplu în criptă, ci în lumea de jos. Coborînd, el trebuie să ducă în mâini prăjituri pentru a potoli șerpilor periculoși de acolo, care îl atacă. Coborîrea este numită acum *kathodos*, denumire tradițională pentru coborîrea în lumea de jos. La întoarcere, „pămîntul îl readuce la suprafață“ (Philostratus, *Viața lui Apollonius*, 8, 19). Această reîntoarcere se poate produce în vecinătate sau la mare depărtare, dincolo de Locri, dincolo de Phocis, dar se spune că cea mai mare parte a solicitanților revin în hotarele Beotiei^[40].

Scriitorul satiric din secolul al II-lea Lucian a scris *Nekyiomantia* (invocarea fantomelor), bazată pe lucrarea pierdută *Nekyia*, scrisă de Menippus din Gadara (secolul al III-lea a.C.), în care apare din nou peștera lui Trophonius. Și de data aceasta, ea figurează ca intrare în lumea de jos. Magul Mithrobarzanes îi arată lui Menippus cum să se întoarcă din lumea de jos în Grecia, folosind peștera lui Trophonius^[41].

Șamanii greci sau iatromanții

Străvechile zeițe matriarhale din vechea Europă au fost învinse, dar nu au dispărut. În Anatolia de vest și în Grecia antică, zeițele au supraviețuit ca Hekate, Artemis și Kubaba (sau Kybebe, Cybele). Aceste Mari Zeițe erau asociate cu luna, morții, cîinii și extazul^[42].

Approape în unanimitate, oamenii de știință îl descriu pe Dionysos ca pe moștenitorul masculin al zeitelor, stăpînitor peste un cult al posesiunii ai cărui principali actori erau femeile cuprinse de o nebunie (*mania*) emanată de la zeu. Cu „părul despletit, cu capul dat pe spate, rotindu-și ochii, cu corpul arcuit și încordat sau zvîrcolindu-se“^[43], Menadele cutreierau munții Macedoniei (*oreibaseia*), dezmembrînd din cînd în cînd victime animale (*sparagmos*) și poate nedîndu-se înapoi de la a se hrăni cu membri ai propriei specii, care erau tratați în același mod brutal

(*homophageia*). În stare de extaz (*ekstasis*), cuvânt care în greacă indica o stare de boală și disociere mentală, Menadele erau insensibile la durere și la contactul cu focul^[44].

În *Introducere*, am criticat unele dintre distincțiile obișnuite pe care oamenii de știință le fac între „cultul posesiunii“ și „șamanism“, remarcând faptul că ele sînt adesea doar exterioare. Printre astfel de distincții superficiale, cea mai importantă este aceea dintre caracterul *colectiv* al cultelor de posesiune și caracterul *individual* al practicii șamanice. În Grecia antică erau trei zeități, masculine, care puteau poseda diferite categorii de oameni. Dionysos le poseda pe Menade și uneori și pe cei care îi rezistau, așa cum este cazul lui Pentheus, în *Bacchantele* lui Euripide. Ares, zeul războiului, poseda bărbații în luptă. Apollon le poseda pe Sibille. Și, sub numele de Apollon din Hyperboreea, lua în stăpînire de asemenea o categorie foarte specială de prezicători, iatromanții (de la cuvintele grecești *iatros* = „tămăduitor“ și *mantis* = „profet“), despre care se spunea că sînt *phoibolamptoi* sau *phoiboleptoi* (posedați de Phoebus-Apollon). Aceștia erau șamanii greci, care au format foarte rar o corporație, dacă au format-o vreodată (singura excepție a fost probabil Bakis ; numele se referă la un prezicător individual, menționat de Herodot, dar și la o categorie de prezicători).

Profeții itineranți erau și ei cunoscuți în Grecia. Era vorba de oameni ca Lydas din Arcadia (cunoscut de asemenea ca Aletes Rătăcitorul), Euvenius din Apollonia și Lysistratus din Atena^[45]. Însă acești profeți nu erau șamani.

Numele unor iatromanți au fost menționate într-un pasaj din lucrarea *Stromata* (I, 21 ; cca 200 p.C.), scrisă de Clement din Alexandria. Aceștia sînt Pitagora, Abaris din Hyperboreea, Aristeu din Proconessos, Epimenide din Creta, Zoroastru din Media, Empedocle din Acragas (Agrigent, în Sicilia), Phormion din Sparta, Polyaratus din Thasos, Empedotimus din Siracusa și Socrate din Atena. Este interesant că, pentru Clement, Socrate era un șaman grec. Lista conține și un personaj imaginar inventat